

ผลกระทบของผลการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาต่อสมาชิกภาพของเกษตรกรโครงการหลวง*

ธเนศ ศรีวิชัยลำพันธ์**

ศรัณย์ อารยะรังสฤษฎ์***

เยาวเรศ เขาวนพูนผล****

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

มูลนิธิโครงการหลวงได้เริ่มดำเนินงานวิจัยและพัฒนาบนพื้นที่สูงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อหาพันธุ์พืชที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกบนที่สูง ลดการปลูกฝิ่นและการหักล้างถางป่าของชาวเขา อันเนื่องมาจากการทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งส่งผลให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมลง ด้วยความพยายาม การทุ่มเท ทั้งทางด้านทรัพยากรบุคคลเพื่อพัฒนาให้เกษตรกรชาวเขาหันมาผลิตพืชผัก ผลไม้ และไม้ดอกซึ่งมีคุณภาพและราคาสูง สามารถทดแทนรายได้จากการขายฝิ่น รวมทั้งการให้การสนับสนุนด้านวิชาการ เงินทุน และการตลาดแก่เกษตรกรชาวเขา จากเหตุผลดังกล่าวปรากฏว่าการปลูกฝิ่นของเกษตรกรชาวเขาได้ลดน้อยลงกล่าวคือในปี พ.ศ. 2531 เกษตรกรชาวเขาที่อยู่ในโครงการหลวงได้ลดการปลูกฝิ่นลงถึง 92% (Sriboonchitta et al., 1988)

สำหรับการดำเนินงานของมูลนิธิโครงการหลวงนั้นมีศูนย์พัฒนาในความรับผิดชอบทั้งหมด 36 แห่งในพื้นที่ 5 จังหวัด โดยในแต่ละแห่งมีงานรับผิดชอบอยู่สองส่วน คือส่วนแรก ได้แก่ งานการพัฒนา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การส่งเสริมให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถทำการผลิตและพอเลี้ยงตนเองได้ โดยโครงการหลวงไม่คาดหวังว่าการดำเนินงานจะต้องคุ้มงบประมาณค่าใช้จ่าย และงานส่วนที่สอง

ได้แก่ การจัดการด้านธุรกิจ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะดำเนินงานด้านการตลาดและการให้บริการต่างๆ ของศูนย์ และศูนย์พัฒนาควรจะสามารถเลี้ยงตนเองได้แม้จะไม่แสวงหากำไรก็ตาม

ในปัจจุบันพบว่าศูนย์พัฒนาบางแห่งมีเกษตรกรชาวเขาหมุนเวียนเข้าออกจากการทำงานกับโครงการหลวง (โดยไปทำการผลิตและขายผลผลิตเอง) แต่บางแห่งเกือบไม่มีเกษตรกรชาวเขาหมุนเวียนเข้าออกเลย ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่า เกษตรกรชาวเขาที่ออกจากการร่วมงานกับศูนย์พัฒนา เพราะได้รับการฝึกหัดจนมีความสามารถช่วยเหลือตนเองได้เป็นอย่างดีแล้ว ในขณะที่เกษตรกรชาวเขาที่ยังไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ยังคงทำการผลิตและการตลาดกับศูนย์พัฒนาต่อไปหรืออาจเป็นเพราะเห็นว่าศูนย์พัฒนาให้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้ลักษณะทางภูมิศาสตร์และเศรษฐกิจสังคมของศูนย์พัฒนาแต่ละแห่งแตกต่างกันอย่างมาก เช่น บางศูนย์ตั้งอยู่ใกล้ตัวเมือง การขนส่งสะดวก และมีโอกาสทางการตลาดดีกว่าศูนย์พัฒนาอื่นๆ ซึ่งมีอิทธิพลต่อผลการดำเนินงานและประสิทธิภาพของศูนย์พัฒนาและการตัดสินใจของเกษตรกรชาวเขาด้วย อย่างไรก็ตามยังไม่มีรายงานที่ชัดเจนว่ามีปัจจัยใดบ้างที่มีผลต่อการตัดสินใจทำการผลิตและจำหน่ายผลผลิตของเกษตรกรผ่านโครงการหลวง

* บทความนี้เป็นบทสรุปของงานวิจัยซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากมูลนิธิโครงการหลวง ปี 2543 - 2544

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

*** อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

**** อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

งานวิจัยนี้มุ่งเน้นที่จะตอบคำถามหลักที่ว่า ศูนย์พัฒนาได้ดำเนินการอย่างไรและบรรลุเป้าหมายของโครงการหลวงในด้านต่างๆ เพียงไร (ทั้งในศูนย์พัฒนาที่เกษตรกรชาวเขาหมุ่นเวียนเข้าออกน้อยและศูนย์พัฒนาที่เกษตรกรชาวเขาหมุ่นเวียนเข้าออกมาก) และเหตุจูงใจที่ทำให้เกษตรกรมีการหมุ่นเวียนเข้าออกมากและน้อย พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในด้านการจัดองค์กรเพื่อส่งเสริมให้งานของศูนย์พัฒนาเหล่านั้นบรรลุเป้าหมายยิ่งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ย่อยดังนี้

1. วิเคราะห์ปัจจัยแห่งการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตการตลาดของเกษตรกร
2. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของจำนวนและการไหลเวียนของสมาชิกในโครงการตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน
3. ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเป็นสมาชิกของเกษตรกร
4. ประเมินผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานตามเป้าหมายของศูนย์พัฒนา

3. วิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่องผลกระทบของผลการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาต่อสมาชิกภาพของเกษตรกรโครงการหลวงมีขอบเขตในการศึกษาศูนย์พัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่ที่เป็นตัวแทน 6 แห่ง โดยเลือกศูนย์พัฒนาที่เป็นตัวแทนของศูนย์ที่มีเกษตรกรชาวเขาหมุ่นเวียนเข้าออกน้อยจำนวน 3 แห่ง และศูนย์พัฒนาที่เป็นตัวแทนของศูนย์ที่มีเกษตรกรชาวเขาหมุ่นเวียนเข้าออกมากจำนวน 3 แห่ง ทั้งเกษตรกรที่เป็นสมาชิกและเกษตรกรที่ไม่เคยเป็นสมาชิกของโครงการหลวง รวมทั้งสิ้น 234 ตัวอย่าง

ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์สำหรับการศึกษานี้เป็นข้อมูลปฐมภูมิซึ่งได้จากการรวบรวมภาคสนามโดยอาศัยแบบสอบถามที่สร้างขึ้น เป็นเครื่องมือในการสัมภาษณ์เกษตรกรเกี่ยวกับการเป็นสมาชิกภาพของเกษตรกรโครงการหลวงอันได้แก่ การผลิตและการตลาดผลผลิตการเกษตร การเปลี่ยนแปลงของจำนวน

และการไหลเวียนของสมาชิกในโครงการ ความยั่งยืนทางการเกษตรและภาคนอกการเกษตร นอกจากนี้ยังศึกษาถึงผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานของเกษตรกรโครงการหลวงซึ่งจะพิจารณาจากสภาพความเป็นอยู่และสุขอนามัยของเกษตรกร ระดับรายได้และทรัพย์สินของเกษตรกร การศึกษาและการเรียนรู้ ผลการดำเนินงานของโครงการหลวงในการลดเลิกการปลูกฝิ่นของเกษตรกร แนวโน้มของผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อม และความยั่งยืนของอาชีพเกษตรและอาชีพภาคนอกเกษตรด้วย นอกจากนี้ยังจะได้ข้อมูลจากการสอบถามในส่วนของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานของโครงการหลวงในแต่ละศูนย์พัฒนาของจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนข้อมูลทุติยภูมิจะได้จากการศึกษาต้นคว้าเอกสารประเภทสิ่งตีพิมพ์ หนังสือ วารสารต่างๆ จากห้องสมุดและจากศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแต่ละแห่ง

สำหรับข้อมูลปฐมภูมิที่ใช้ในการศึกษามีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการสุ่มตัวอย่างโดยแบ่งขั้นตอนในการดำเนินงานตามวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบลำดับขั้นอย่างเฉพาะเจาะจง คือ

ขั้นตอนที่ 1 ทำการเลือกศูนย์พัฒนาในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีอยู่ทั้งหมด 25 ศูนย์ (มูลนิธิโครงการหลวง, 2538) ทำการเลือกศูนย์พัฒนาที่มีเกษตรกรชาวเขาหมุ่นเวียนเข้าออกมากจำนวน 3 แห่ง ได้แก่ ศูนย์พัฒนาแม่ทาเหนือ ศูนย์พัฒนาแม่ปุนหลวง และศูนย์พัฒนาปางคะ (แม่แพะ) และศูนย์พัฒนาที่มีเกษตรกรชาวเขาหมุ่นเวียนเข้าออกน้อย 3 แห่ง ได้แก่ ศูนย์พัฒนาหนองหอย ศูนย์พัฒนาแม่แอ๊ด และศูนย์พัฒนาอินทนนท์ รวม 6 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 24.00 ของศูนย์พัฒนาทั้งหมดในจังหวัดเชียงใหม่

ขั้นตอนที่ 2 เมื่อได้ตัวแทนศูนย์พัฒนาทั้ง 6 ศูนย์แล้วก็ทำการเลือกหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกในแต่ละศูนย์โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งเป็นพวกอย่างเป็นสัดส่วน (proportional stratified random sampling) เพื่อให้ครอบคลุมกลุ่มตัวอย่าง

การวิเคราะห์ครั้งนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive analysis) โดยใช้ค่าร้อยละ (percentage) และการบรรยาย ส่วนการวิเคราะห์ถึง

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการไหลเวียนของจำนวนสมาชิกในโครงการจะใช้ Logit model ซึ่งสามารถกำหนดสมการความสัมพันธ์ได้ดังนี้

$$y = \alpha + \beta_1 \text{ income} + \beta_2 \text{ technic} + \beta_3 \text{ input} + \beta_4 \text{ inflas} + \beta_5 \text{ discuss} + \beta_6 \text{ tend} + \beta_7 \text{ year} + \beta_8 \text{ stable} + \beta_9 \text{ enough}$$

โดยที่ y คือ การเข้าออกของสมาชิกในศูนย์พัฒนา

$y = 1$ คือ สมาชิกที่ลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพ

$y = 0$ คือ อื่นๆ

income คือ การที่รายได้ของสมาชิกโครงการหลวงเพิ่มขึ้น

income = 1 คือ มีรายได้เพิ่มขึ้น

income = 0 คือ อื่นๆ

technic คือ การได้รับความรู้ทางเทคนิคจากเจ้าหน้าที่โครงการหลวงเพิ่มขึ้น

technic = 1 คือ ได้รับเทคนิคเพิ่มขึ้น

technic = 0 คือ อื่นๆ

input คือ การได้รับปัจจัยการผลิตจากโครงการหลวง

input = 1 คือ ได้รับปัจจัยการผลิต

input = 0 คือ อื่นๆ

inflas คือ การได้รับการบริการด้านสาธารณสุขปกติ

inflas = 1 คือ ได้รับบริการมากขึ้น

inflas = 0 คือ อื่นๆ

discuss คือ การปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาการผลิตระหว่างสมาชิกด้วยกัน

discuss = 1 คือ มีการปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาการผลิตระหว่างสมาชิกด้วยกัน

discuss = 0 คือ อื่นๆ

tend คือ จำนวนเงินที่ยังค้างชำระกับโครงการฯ (บาท)

year คือ ระยะเวลาที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการหลวง (ปี)

stable คือ การมีความมั่นคงในชีวิตเพิ่มขึ้น

stable = 1 คือ มีความมั่นคงเพิ่มขึ้น

stable = 0 คือ อื่นๆ

enough คือ การมีรายได้เพียงพอกับรายจ่าย

enough = 1 คือ การมีรายได้เพียงพอ

enough = 0 คือ อื่นๆ

4. ผลการศึกษา

4.1 การผลิตและการตลาดผลผลิตการ

เกษตร

เกษตรกรจะทำการปลูกพืชชนิดต่างๆ และปริมาณตามที่ได้รับโควตาจากทางศูนย์ฯ ซึ่งทางศูนย์ฯ เองจะวางแผนการผลิตตามที่โครงการหลวงได้กำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว เจ้าหน้าที่ส่งเสริมของศูนย์ฯ จะเรียกประชุมเกษตรกรเพื่อกำหนดขนาดพื้นที่ปลูกและชนิดของพืชปลูกให้เกษตรกรแต่ละรายตามสภาพของพื้นที่เหมาะสมกับชนิดของพืชและพิจารณาจาก ความรับผิดชอบของเกษตรกรควบคู่ไปด้วย โดยได้ตกลงราคารับซื้อกันไว้ล่วงหน้าและเจ้าหน้าที่จะเป็นผู้ให้คำแนะนำในการปลูกและดูแลรักษา เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิตเกษตรกรจะนำผลผลิตมาขายให้กับทางศูนย์ฯ โดยมีการตกลง คัดแยกเท่าที่จำเป็นและบรรจุลงในภาชนะเพื่อเตรียมการขนส่ง สำหรับบางศูนย์ฯ มีห้องเย็นอยู่ในพื้นที่ที่สามารถเก็บรักษาหลายได้ที่ต้องการเก็บไว้ระยะยาวนาน ผลผลิตที่เกษตรกรได้ส่วนหนึ่งของรายได้จะถูกหักไว้เพื่อชำระหนี้ให้แก่ทางศูนย์ฯ หรือ ธ.ก.ส หรือพ่อค้าปัจจัยการผลิตที่เป็นเจ้าหนี้ส่วนที่เหลือเกษตรกรรับไปเป็นรายได้ของครัวเรือน

พืชผักที่สำคัญ ได้แก่ ผักกาดหอม ห่อ เซเลอรี่ กะหล่ำปลีแดง แครอทและผักอื่นๆ ที่จะปลูกหมุนเวียนกันไปตลอดปีตามสภาพอากาศและความต้องการของตลาด ไม้ผลที่นิยมปลูกได้แก่ บ๊วย ห้อ สาลี่ พลับ พลัม แอปเปิ้ล และกาแฟ ส่วนไม้ตัดดอกได้แก่ จิบไซฟิลล่า เฟิร์น แกลดิโอลัส เบญจมาศ เยอร์บีรา และกุหลาบ พืชต่างๆ เกษตรกรจะปลูกตามโควตาที่ได้รับ ส่วนเกษตรกรที่มีดินมากจะปลูกเกินโควตาที่กำหนดก็สามารถนำไปจำหน่ายเองหรือจำหน่ายให้กับพ่อค้าในท้องที่หรือตลาดในตัวเมืองได้ตามสะดวก สำหรับพืชไร่อื่นๆ ได้แก่ ข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วแดง และมันฝรั่ง

ในการปลูกพืชต่างๆ เกษตรกรจะใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลักและแรงงานจ้างในหมู่บ้านเดียวกัน สำหรับเกษตรกรที่มีพื้นที่เพาะปลูกมากจะจ้างแรงงานที่เป็นชาวเขาจากเผ่าอื่นต่างถิ่นมาอยู่ประจำโดยจ้างเหมาเป็นรายปี สำหรับแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

ส่วนใหญ่ยังคงเป็นแหล่งน้ำจากธรรมชาติเป็นหลัก เช่น น้ำฝน และน้ำห้วย ซึ่งอาจจะไม่เพียงพอตลอดปี แต่ก็ไม่เป็นปัญหามากนัก ปัญหาการผลิตทั่วไปได้แก่ ปัญหาโรคแมลง และหนูกัดกินผลผลิต และปัญหาต่างๆ ได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ของศูนย์อย่างใกล้ชิด รวมทั้งการใช้สารเคมีในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช อย่างไรก็ตามจากการสำรวจพบว่าเกษตรกรมีการใช้สารเคมีมากขึ้น แต่ก็มีมีการคำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมมากขึ้นด้วย

จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการผลิตต่างๆ อย่างมาก หลังจากที่ได้เข้ามาเป็นสมาชิกในโครงการแล้ว กล่าวคือ เกษตรกรมีพืชปลูกมากขึ้น (ร้อยละ 73.3) พันธุ์พืชที่ปลูกดีขึ้น (ร้อยละ 60.2) จำนวนครั้งที่ปลูกพืชในรอบปีมากขึ้น (ร้อยละ 50.8) รูปแบบการผลิตดีขึ้น (ร้อยละ 83.8) วิธีปลูกและการดูแลรักษาดีขึ้น (ร้อยละ 73.8) วิธีเก็บเกี่ยวและขายผลผลิตดีขึ้น (ร้อยละ 55.0) (ตารางที่ 1)

นอกจากการปลูกพืชแล้วเกษตรกรยังมีโอกาสในการเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่าย ได้แก่ สุกร ไก่ และเป็ด โดยทางศูนย์ฯ เป็นผู้จัดหาพันธุ์สัตว์ และอาหารให้พร้อมให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการเลี้ยง การรักษาโรค การสุขาภิบาลและการปรับปรุงพันธุ์สัตว์ให้แก่เกษตรกรอย่างใกล้ชิด

ในส่วนของตลาดไม่มีปัญหาเนื่องจากเกษตรกรที่ปลูกได้ตามปริมาณโควตาที่กำหนดและมีคุณภาพตามมาตรฐานจะได้รับราคาตามที่ตกลงกันไว้ และราคาจะลดลงเมื่อคุณภาพต่ำลง เกษตรกรที่ปลูกได้เกินโควตาสามารถนำผลผลิตส่วนเกินไปจำหน่ายให้ใครก็ได้ เกษตรกรบางส่วนจะขายผลผลิตให้แก่พ่อค้าในท้องถิ่น หรือการนำผลผลิตไปจำหน่ายส่งและปลีกด้วยตนเองที่ตลาดในเมือง โดยเฉพาะที่ตลาดเมืองใหม่ที่เป็นตลาดกลางผักที่ใหญ่ที่สุดในเชียงใหม่ อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า ในบางครั้งราคาผลผลิตที่เกษตรกรสมาชิกโครงการหลวงได้รับจะต่ำกว่าที่พ่อค้าในท้องถิ่นเสนอให้แต่เกษตรกรก็ยังยินดีจะขายผลผลิตให้กับโครงการหลวงแม้ว่าจะได้ราคาต่ำกว่าแต่เห็นว่าราคาที่รับจากโครงการโดยทั่วไป

ยังน่าพอใจอยู่ และเป็นกรมองในระยะยาวที่ต้องการดำรงไว้ซึ่งความผูกพันและความเป็นสมาชิกภาพของโครงการอยู่ต่อไป

สำหรับปัญหาในเรื่องมาตรฐานผลิตภัณฑ์อาจจะมียุ่บ้างแต่เป็นระดับของศูนย์ฯ กับโรงงานแปรรูปของโครงการหลวง กล่าวคือทางศูนย์ฯ ได้รับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรตามมาตรฐานที่พอใจที่ได้ตกลงกันไว้ แต่เมื่อนำผลผลิตมาส่งให้กับโรงงานแปรรูปของโครงการมีบางครั้งที่ได้รับการปฏิเสธผลผลิตเนื่องจากมีคุณภาพต่ำกว่า แม้ว่าได้ตกลงเป็นมาตรฐานเดียวกันแต่ในทางปฏิบัติมุมมองมาตรฐานของแต่ละฝ่ายแตกต่างกันอยู่บ้างทำให้ถูกตัดราคาและทางศูนย์ฯ จะต้องไปตัดราคากับเกษตรกรอีกต่อหนึ่ง

สำหรับประสิทธิภาพการตลาดโดยเฉพาะด้านวิธีอำนวยความสะดวกโดยทั่วไปอยู่ในระดับที่ดี มีการจัดระบบการคัดบรรจุ การขนส่ง การเก็บเกี่ยว

การแปรรูปที่ดี ตลอดจนข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับความต้องการของตลาดซึ่งเกษตรกรได้รับทราบและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการผลิตและการตลาดของเกษตรกรและโครงการหลวง

4.2 การเปลี่ยนแปลงของจำนวนและการไหลเวียนของสมาชิกในโครงการ

ผลการศึกษพบว่าปัจจัยที่มีนัยสำคัญในการอธิบายหรือมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงจำนวนและการไหลเวียนของสมาชิกประกอบด้วย รายได้ การได้รับความรู้ทางเทคนิคจากเจ้าหน้าที่โครงการ การปรึกษาหารือปัญหาการผลิตระหว่างสมาชิก และความมั่นคงในชีวิต ปัจจัยที่มีนัยสำคัญในการอธิบายมากที่สุดได้แก่ ความมั่นคงในชีวิต และความรู้ทางเทคนิคที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่ (ตารางที่ 2) รายละเอียดมีดังนี้

ตารางที่ 1 แบบแผนการผลิตเมื่อเข้าร่วมโครงการหลวงของสมาชิกและผู้ที่เคยเป็นสมาชิก

(หน่วย : ราย)

แบบแผนการเพาะปลูก	ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกมาก			ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกน้อย			รวม
	แม่ทาเหนือ	แม่ปูนหลวง	แม่แพะ	หนองหอย	แม่แอไต้	อินทนนท์	
ชนิดของพืชที่ปลูก							
- มีเพิ่มมากขึ้น	23	29	20	23	23	22	140 (73.3)
- ไม่มีการเปลี่ยนแปลง	10	4	10	8	10	9	51 (26.7)
รวม	33	33	30	31	33	21	191 (100.0)
จำนวนครั้งที่ปลูกพืช							
- เพิ่มมากขึ้น	17	22	15	20	16	7	97 (50.8)
- ไม่เปลี่ยนแปลง	16	11	15	11	17	24	94 (49.2)
รวม	33	33	30	31	33	31	191 (100.0)

ตารางที่ 1 (ต่อ)

(หน่วย : ราย)

แบบแผนการเพาะปลูก	ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกมาก			ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกน้อย			รวม
	แม่ทาเหนือ	แม่ปูนหลวง	แม่แพะ	หนองหอย	แม่แฮใต้	อินทนนท์	
พันธุ์พืชที่เพาะปลูก							
- เพิ่มมากขึ้น	20	25	16	16	22	16	115 (60.2)
- ไม่เปลี่ยนแปลง	13	8	14	15	11	15	76 (39.8)
รวม	33	33	30	31	33	31	191 (100.0)
วิธีการเพาะปลูกและการดูแลรักษา							
- เปลี่ยนแปลงดีขึ้น	19	27	22	23	25	25	141 (73.8)
- ไม่เปลี่ยนแปลง	14	6	8	8	8	6	50 (26.2)
รวม	33	33	30	31	33	31	191 (100.0)
วิธีการขายผลผลิต							
- เปลี่ยนแปลงดีขึ้น	18	17	17	19	15	19	105 (55.0)
- ไม่มีการเปลี่ยนแปลง	15	16	13	12	18	12	86 (45.0)
รวม	33	33	30	31	33	31	191 (100.0)
รูปแบบการผลิต							
- มีการเปลี่ยนแปลง	25	32	26	23	26	28	160 (83.8)
- ไม่มีการเปลี่ยนแปลง	8	1	4	8	7	3	31 (16.2)
รวม	33	33	30	31	33	31	191 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บ คือ ร้อยละ

ตารางที่ 2 ปัจจัยที่ส่งผลให้สมาชิกโครงการหลวงลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพจาก Logit Model โดยวิธี Maximum Likelihood Estimates

ตัวแปร (Variables)	ค่าสัมประสิทธิ์ (Coefficient)	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของค่าความคลาดเคลื่อน (Standard Error)	ค่านัยสำคัญทางสถิติ (T - ratio)	ระดับนัยสำคัญ (Significance Level)
α	2.038762	0.802248	2.541**	0.0110
income	-0.903522	0.451642	-2.001**	0.0454
technic	-1.300441	0.410652	-3.167***	0.0015
input	0.361236	0.716898	0.504	0.6143
inflas	-0.504109	0.545376	-0.924	0.3553
discuss	1.078179	0.571838	1.885*	0.0594
tend	0.000001	0.000009	0.103	0.9177

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ตัวแปร (Variables)	ค่าสัมประสิทธิ์ (Coefficient)	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของ ค่าความคลาดเคลื่อน (Standard Error)	ค่านัยสำคัญทางสถิติ (T - ratio)	ระดับนัยสำคัญ (Significance Level)
year	0.017126	0.033332	0.514	0.6074
stable	-1.905487	0.566724	-3.362***	0.0008
enough	-0.174127	0.406881	-0.428	0.6687

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ : Accuracy of Prediction	76.38 %
Log - Likelihood	-99.15246
Restricted (Slopes = 0)	-120.0868
Chi - Squared (9)	41.86872
Significance Level	0.34724E-05
Mc Fadden R ²	0.17447
*** Significant at α	= 0.01
** Significant at α	= 0.025
* Significant at α	= 0.05

1. การที่รายได้ของสมาชิกโครงการหลวงเพิ่มขึ้น (income) ค่าสัมประสิทธิ์ที่ได้มีค่าเท่ากับ -0.903522 หมายความว่า หากศูนย์พัฒนาโครงการหลวงใดๆ มีสมาชิกที่มีรายได้ลดลงหรือมีรายได้ไม่เพิ่มขึ้นแล้ว จะส่งผลให้สมาชิกโครงการหลวงลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพ ด้วยความเชื่อมั่นที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ = 0.025

2. การได้รับความรู้ทางเทคนิคจากเจ้าหน้าที่โครงการหลวงเพิ่มขึ้น (technic) ค่าสัมประสิทธิ์ที่ได้มีค่าเท่ากับ -1.300441 หมายความว่า หากศูนย์พัฒนาโครงการหลวงใดๆ สมาชิกไม่ได้รับความรู้ทางเทคนิคจากเจ้าหน้าที่โครงการหลวงเพิ่มขึ้นแล้ว จะส่งผลให้สมาชิกโครงการหลวงลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพ ด้วยความเชื่อมั่นที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ = 0.01

3. การปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาการผลิตระหว่างสมาชิกด้วยกัน (discuss) ค่า

สัมประสิทธิ์ที่ได้มีค่าเท่ากับ 1.078179 หมายความว่า หากศูนย์พัฒนาโครงการหลวงใดๆ สมาชิกมีการปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาการผลิตระหว่างสมาชิกด้วยกันแล้ว จะส่งผลให้สมาชิกโครงการหลวงลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพ ด้วยความเชื่อมั่นที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ = 0.05

4. การมีความมั่นคงในชีวิตเพิ่มขึ้น (stable) ค่าสัมประสิทธิ์ที่ได้มีค่าเท่ากับ -1.905487 หมายความว่า หากสมาชิกของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงใดๆ มีความรู้สึกที่ไม่มี ความมั่นคงในชีวิตแล้วจะส่งผลให้สมาชิกโครงการหลวงลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพ ด้วยความเชื่อมั่นที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ = 0.01

เมื่อพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่ส่งผลให้สมาชิกโครงการหลวงลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพ หรือ ค่า Marginal Effect (ตารางที่ 3) แล้ว พบว่า

ตารางที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่ส่งผลให้สมาชิกโครงการหลวงลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพ โดยพิจารณาจากค่า marginal effect ใน Logit Model

ตัวแปร (Variables)	ค่าสัมประสิทธิ์ (Coefficient)	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของค่า ความคลาดเคลื่อน (Standard Error)	ค่านัยสำคัญทาง สถิติ (T - ratio)	ระดับนัยสำคัญ (Significance Level)
α	0.395356	0.162743	2.429**	0.0151
income	-0.175211	0.087549	-2.001**	0.0454
technic	-0.252181	0.079721	-3.163***	0.0016
input	0.070051	0.139034	0.504	0.6144
inflas	-0.097756	0.105401	-0.927	0.3537
discuss	0.209080	0.110759	1.888*	0.0591
tend	0.189E-6	0.000002	0.103	0.9177
year	0.003321	0.006461	0.514	0.6072
stable	-0.369511	0.112949	-3.271***	0.0011
enough	-0.033766	0.788232	-0.428	0.6684

ที่มา : จากการคำนวณ

หมายเหตุ : *** Significant at $\alpha = 0.01$
 ** Significant at $\alpha = 0.025$
 * Significant at $\alpha = 0.05$

1. การที่รายได้ของสมาชิกโครงการหลวงเพิ่มขึ้น (income) ค่าสัมประสิทธิ์ของ marginal effect เท่ากับ -0.175211 หมายความว่า หากสมาชิกของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงใดๆ มีรายได้ลดลงหรือมีรายได้ไม่เพิ่มขึ้นแล้ว โอกาสที่สมาชิกโครงการหลวงจะลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพเพิ่มขึ้นร้อยละ 17.52 ด้วยความเชื่อมั่นที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ = 0.025 แสดงว่า การที่สมาชิกลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพ สาเหตุหนึ่งเนื่องมาจากรายได้ของพวกเขาตกลงหรือรายได้ไม่เพิ่มขึ้นเลย

2. การได้รับความรู้ทางเทคนิคจากเจ้าหน้าที่โครงการหลวงเพิ่มขึ้น (technic) ค่าสัมประสิทธิ์ของ marginal effect เท่ากับ -0.252181 หมายความว่าหากสมาชิกของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงใดๆ ไม่ได้รับความรู้ทางเทคนิคจากเจ้าหน้าที่โครงการหลวงเพิ่มขึ้นแล้ว โอกาสที่สมาชิกโครงการ

หลวงจะลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพเพิ่มขึ้นร้อยละ 25.22 ด้วยความเชื่อมั่นที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ = 0.01 แสดงว่า การที่สมาชิกไม่ได้รับความรู้ทางเทคนิคจากเจ้าหน้าที่โครงการหลวงเพิ่มขึ้นเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พวกเขาต้องลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพ

3. การปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาการผลิตระหว่างสมาชิกด้วยกัน (discuss) ค่าสัมประสิทธิ์ของ marginal effect เท่ากับ 0.209080 หมายความว่าหากสมาชิกของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงใดๆ มีการปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาการผลิตระหว่างสมาชิกด้วยกันแล้ว โอกาสที่สมาชิกโครงการหลวงจะลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพเพิ่มขึ้น ร้อยละ 20.91 ด้วยความเชื่อมั่นที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ = 0.05 แสดงว่า การที่สมาชิกปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาการผลิตระหว่างสมาชิกด้วยกันเนื่องมาจาก

พวกเขาไม่สามารถที่จะฟังฟังหรือไม่สามารถที่จะขอรับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่โครงการหลวงได้จึงทำให้พวกเขาหันมาปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาการผลิตระหว่างสมาชิกด้วยกัน และในที่สุดจึงตัดสินใจลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพ

4. การมีความมั่นคงในชีวิตเพิ่มขึ้น (stable) ค่าสัมประสิทธิ์ของ marginal effect เท่ากับ -0.369511 หมายความว่าหากสมาชิกของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงใดๆ มีความรู้สึกที่ไม่มี ความมั่นคงในชีวิตแล้ว โอกาสที่สมาชิกโครงการหลวงจะลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพจะเพิ่มขึ้นร้อยละ 36.95 ด้วยความเชื่อมั่นที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ = 0.01 แสดงว่า การที่สมาชิกเกิดความไม่มั่นใจในชีวิตความเป็นอยู่ขณะที่พวกเขาเข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการหลวง ในที่สุดพวกเขาจะตัดสินใจลาออกจากการเป็นสมาชิกภาพ

จากผลการศึกษาดังกล่าวสามารถกล่าวได้ว่า หากศูนย์ใดสามารถทำให้เกษตรกรผู้เป็นสมาชิกรู้สึกถึงความมั่นคงในการเป็นสมาชิกในเรื่องรายได้ และชีวิตความเป็นอยู่แล้วจะทำให้ศูนย์ฯ นั้นมีการหมุนเวียนของสมาชิกน้อย หรือสมาชิกลาออกน้อย โดยในพื้นที่นั้นจะมีโอกาสหางานอื่นทำเพื่อเพิ่มรายได้หรือไม่ก็ตาม การที่เกษตรกรจะมีความมั่นใจในเรื่องรายได้ก็ต่อเมื่อมั่นใจในแบบแผนการผลิตที่ตนเองทำการผลิตอยู่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นผลโดยตรงจากคำแนะนำหรือการดูแลเอาใจใส่ของเจ้าหน้าที่โครงการหลวงที่ทำหน้าที่คอยถ่ายทอดความรู้เรื่องเทคนิคการผลิตแก่สมาชิก นั่นคือ บทบาทของเจ้าหน้าที่โครงการมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการเป็นสมาชิกโครงการ ฉะนั้นในศูนย์ฯ ใดก็ตามที่ประสบปัญหาเรื่องสมาชิกมี

การหมุนเวียนเข้าออกมากๆ ควรที่จะได้มีการพิจารณาปรับปรุงบทบาทและการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ในอันที่จะเอื้อประโยชน์ให้แก่สมาชิก ทั้งในเรื่องความรู้ทางการผลิต และเทคนิคการผลิต

4.3 ความยั่งยืนทางการเกษตรและภาคนอก การเกษตร

(1) ความยั่งยืนทางการเกษตร

จากการศึกษาโดยพิจารณารูปแบบการผลิตหรือแบบแผนการเพาะปลูกของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกโครงการหลวง จากการศึกษาพบว่าสมาชิกโครงการหลวงส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 47 ของเกษตรกรที่เป็นสมาชิก เน้นการปลูกพืชไร่ ซึ่งได้แก่ ข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง และถั่วแดง เป็นต้น ซึ่งสมาชิกดังกล่าวส่วนใหญ่อยู่ในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ทาเหนือถึงร้อยละ 20.8 และศูนย์พัฒนาโครงการหลวงปางตะ (แม่แพะ) ร้อยละ 13.2 จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงดังกล่าวพบว่า แท้ที่จริงแล้วเกษตรกรมีความต้องการที่จะปลูกพืชผักของโครงการหลวงแต่เนื่องจากศูนย์พัฒนาโครงการหลวงได้รับการจัดสรรโควตาการผลิตมาน้อยจึงทำให้สมาชิกไม่สามารถผลิตพืชผักของโครงการหลวงได้จึงหันไปปลูกพืชไร่กันมากขึ้น สำหรับแบบแผนการเพาะปลูกที่เกษตรกรนิยมรองลงมาคือการปลูกผักอย่างเดียวนั้นมีประมาณร้อยละ 29 ที่เหลือนอกนั้นเป็นการปลูกพืชแบบผสมผสาน เช่น พืชไร่ ผัก ไม้ผล และไม้ดอก ประมาณร้อยละ 24 (ตารางที่ 4) ในขณะที่เกษตรกรที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวงในอดีตแต่ในปัจจุบันไม่ได้เป็นสมาชิกแล้วก็มีรูปแบบการเพาะปลูกที่คล้ายคลึงกับเกษตรกรที่เป็นสมาชิกโครงการหลวง

ตารางที่ 4 แบบแผนการเพาะปลูกของผู้ที่เป็นสมาชิก

(หน่วย : ราย)

แบบแผนการเพาะปลูก	ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียน เข้าออกมาก			ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียน เข้าออกน้อย			
	แม่ทาเหนือ	แม่ปูนหลวง	แม่แพะ	หนองหอย	แม่แฮใต้	อินทนนท์	รวม
พืชไร่ (ข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วแดง ฯลฯ)	22 (20.85)	7 (6.6)	14 (13.2)	1 (0.9)	5 (4.7)	1 (0.9)	50 (47.2)
ผัก	1 (0.9)	5 (4.7)	6 (5.7)	4 (3.8)	7 (6.6)	8 (7.5)	31 (29.3)
ไม้ดอก	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	1 (0.9)	0 (0.0)	2 (1.9)	3 (2.8)
พืชไร่ และผัก	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	1 (0.9)	1 (0.9)
พืชไร่ และไม้ผล	0 (0.0)	0 (0.0)	7 (6.6)	1 (0.9)	2 (1.9)	2 (1.9)	12 (11.3)
พืชไร่ และไม้ดอก	0 (0.0)	1 (0.9)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	1 (0.9)	2 (1.9)
ผักและไม้ผล	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	4 (3.8)	4 (3.8)
ผักและไม้ดอก	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	1 (0.9)	1 (0.9)
พืชไร่ ผัก และไม้ผล	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	0 (0.0)	2 (1.9)	0 (0.0)	2 (1.9)
รวม	23 (21.7)	13 (12.2)	27 (25.5)	7 (6.6)	16 (15.1)	20 (18.9)	106 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บ คือ ร้อยละ

เมื่อพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตของสมาชิกโครงการหลวงและผู้ที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวงในขณะที่ยังเข้าร่วมกิจกรรมกับโครงการหลวงจากเกษตรกรทั้งหมด 199 ราย และตอบแบบสอบถามจำนวน 191 ราย จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่แล้วกระบวนการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นกว่าเดิมกล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงชนิดของพืชที่ปลูกมีมากขึ้นกว่าเดิมถึงร้อยละ 73.3 จำนวนครั้งที่ปลูกพืชในรอบปีมีมากขึ้นกว่าเดิมร้อยละ 50.8 มีการเปลี่ยนแปลงพันธุ์พืชที่ดีขึ้นกว่าเดิมร้อยละ 60.2 วิธี

การเพาะปลูกและการดูแลรักษามีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นร้อยละ 73.8 รูปแบบการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงดีขึ้นร้อยละ 83.8 รวมไปถึงวิธีการเก็บเกี่ยวและขายผลผลิตได้เปลี่ยนแปลงดีขึ้นร้อยละ 55.0 (ตารางที่ 1)

ในด้านความมั่นคงของการประกอบอาชีพเกษตรกรของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงและผู้ที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวง มีผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด 121 ราย เมื่อพิจารณาในส่วนของสมาชิกโครงการหลวงส่วนใหญ่แล้วมีความเห็นว่าอาชีพ

เกษตรกรเป็นอาชีพที่มีความมั่นคงระดับปานกลาง ร้อยละ 52.3 รองลงมาเห็นว่าการเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่มีความมั่นคงมาก ร้อยละ 46.5 ในขณะที่ผู้ที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวงส่วนใหญ่แล้วมีความเห็นว่าการเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่มีความมั่นคงระดับปานกลางร้อยละ 42.9 รองลงมาเห็นว่าการเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่มีความมั่นคงมาก ร้อยละ 34.3 แต่เมื่อพิจารณาถึงความมั่นคงของอาชีพเกษตรกรรมที่มีความมั่นคงตั้งแต่ระดับปานกลางขึ้นไปจะเห็นว่าสมาชิกโครงการหลวงมีมากถึง ร้อยละ 98.8 ซึ่งมากกว่าผู้ที่เคยเป็นสมาชิกที่มีเพียง

ร้อยละ 77.2 เท่านั้น (ตารางที่ 5) ซึ่งเกษตรกรเหล่านี้ยังยืนยันที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมต่อไป โดยให้เหตุผลว่าตนเองมีความรู้ไม่เพียงพอไม่สามารถจะไปประกอบอาชีพอื่นได้ อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ตนถนัด เป็นอาชีพที่มีรายได้ดี สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ และมีบางส่วน (ไม่ถึงร้อยละ 20 ของเกษตรกร) ที่อยากเลิกทำการเกษตรโดยให้เหตุผลว่าอาชีพเกษตรกรรมมีรายได้ไม่แน่นอน กลัวอันตรายจากสารเคมี และรู้สึกเหน็ดเหนื่อยจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ตารางที่ 5 ความมั่นคงในอาชีพเกษตรของเกษตรกรในเขตพื้นที่โครงการฯ

(หน่วย : ราย)

แบบแผนการเพาะปลูก	ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกมาก			ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกน้อย			รวม
	แม่ทาเหนือ	แม่ปูนหลวง	แม่แพะ	หนองหอย	แม่แฮใต้	อินทนนท์	
ผู้ที่เคยเป็นสมาชิก							
- มาก	7	8	1	11	9	4	40 (46.5)
- ปานกลาง	6	5	11	6	7	10	45 (52.3)
- น้อย	0	1	0	0	0	0	1 (1.2)
รวม	13	14	12	17	16	14	86 (100.0)
ผู้ที่เคยเป็นสมาชิก							
- มาก	1	6	0	1	3	1	12 (34.3)
- ปานกลาง	1	5	1	1	5	2	15 (42.9)
- น้อย	2	1	1	2	0	2	8 (22.8)
รวม	4	12	2	4	8	5	35 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บ คือ ร้อยละ

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าโดยส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรทั้งที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงและผู้ที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวง ยังยืนยันที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมต่อไป เพราะอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่พวกเขามีความถนัด สามารถสร้างรายได้ให้กับพวกเขา มีความมั่นคง และยังเข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการหลวงแล้วจะทำให้พวกเขามีความมั่นใจในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมมากขึ้น ดังนั้นอาชีพเกษตรกรรมของเกษตรกรในเขตพื้นที่โครงการหลวงจึงมีความยั่งยืนและสามารถช่วยเหลือเกษตรกรได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้และทั้งนั้นราคาพืชผลทางการเกษตรจะต้องมีเสถียรภาพพอสมควรที่จะเป็นหลักประกันต่อรายได้

(2) ความยั่งยืนของภาคนอกการเกษตร

เกษตรกรที่ต้องการอยากจะทำกิจการประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งคิดเป็นส่วนน้อย ถึงแม้ว่าจะเลิกอาชีพเกษตรแต่พวกเขาก็ไม่มั่นใจในอาชีพที่อยู่นอกภาคการเกษตรเพราะมีข้อจำกัดในเรื่องความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพอื่น รายได้ที่ได้รับจากการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรส่วนใหญ่มาจากการรับจ้างในภาคเกษตรซึ่งเป็นรายได้ที่น้อย ดังนั้นการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรของสมาชิกโครงการหลวงและผู้ที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวงจึงไม่มีความยั่งยืนเมื่อเปรียบเทียบกับภาคการเกษตร

4.4 ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

ก่อนที่โครงการหลวงจะเข้าไปส่งเสริมให้เกษตรกรหันมาปลูกพืชผักเมืองหนาวเพื่อทดแทนฝิ่นและลดพื้นที่การทำไร่เลื่อนลอย พื้นที่ที่ทำการศึกษาหลายแห่งเคยเป็นพื้นที่ปลูกฝิ่น ได้แก่ หนองหอย อินทนนท์ แม่ปูนหลวงและแม่แฮ ซึ่งเกษตรกรที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงประมาณร้อยละ 28 เคยปลูกฝิ่น ส่วนผู้ที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวงเคยปลูกฝิ่นประมาณร้อยละ 26 ในขณะที่ผู้ที่ไม่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวงแต่เคยปลูกฝิ่นมีประมาณร้อยละ 9 และขนาดพื้นที่ปลูกฝิ่นส่วนใหญ่ของเกษตรกรร้อยละ 38.18 มีขนาดพื้นที่ 1-3 ไร่ รองลงมาร้อยละ 30.91 มีขนาดพื้นที่ 5-10 ไร่ และร้อยละ 18.18 มีขนาดพื้นที่

มากกว่า 10 ไร่ นอกจากเกษตรกรจะปลูกฝิ่นแล้วยังปลูกพืชไร่ชนิดอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวไร่ ซึ่งใช้พื้นที่เป็นจำนวนมากจึงทำให้พื้นที่ป่าถูกทำลายเป็นอย่างมาก

หลังจากที่โครงการหลวงได้เข้าไปส่งเสริมให้มีการปลูกพืชทดแทนฝิ่นแล้ว ปรากฏว่าการแผ้วถางป่าได้ลดลง เกษตรกรไม่มีการทำไร่เลื่อนลอย มีการใช้พื้นที่ในวงจำกัด ป่าไม้ถูกทำลายน้อยลง งานของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงนอกจากการส่งเสริมให้ปลูกพืชทดแทนฝิ่นแล้วยังมีการส่งเสริมให้ชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำควบคู่ไปด้วย ซึ่งส่งผลให้สภาพแวดล้อมในเขตพื้นที่ส่งเสริมดีขึ้น ในบางพื้นที่มีการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกหญ้าแฝกเพื่อช่วยลดการพังทลายของหน้าดินได้ระดับหนึ่ง การใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรของเกษตรกรที่มีการปลูกพืชส่งเสริมจะสามารถใช้ได้ตลอดทั้งปี

อย่างไรก็ตามการเข้าไปส่งเสริมเกษตรกรให้ปลูกพืชทดแทนฝิ่นควบคู่ไปกับการอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำ นอกจากจะส่งผลดีต่อสภาพแวดล้อมแล้ว ยังมีผลกระทบในด้านลบเกิดขึ้นตามมาอีกด้วย กล่าวคือในการเพาะปลูกพืชส่งเสริมของโครงการหลวงเกษตรกรได้มีการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีปราบศัตรูพืชประเภทต่างๆ สารเคมีเหล่านี้ย่อมตกค้างในดินและถูกชะล้างลงแหล่งน้ำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นแนวทางในการแก้ไขจะต้องส่งเสริมให้เกษตรกรลดปริมาณการใช้สารเคมีลงให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้และหันไปใช้สารอินทรีย์แทนซึ่งจะช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมลงได้

4.5 ผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานของศูนย์พัฒนา

การประเมินผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงว่าจะสัมฤทธิ์ผลหรือไม่อย่างไร ในที่นี้จะอาศัยหลักเกณฑ์ในด้านสาธารณสุขโรคและสุขอนามัย ด้านระดับรายได้ ทรัพย์สินและความเป็นอยู่ ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ ด้านการลดเลิกการปลูกฝิ่น การลดพื้นที่การเพาะปลูกพืชที่ไม่ได้รับการสนับสนุน และแนวโน้มของผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และด้านความยั่งยืนของ

อาชีพเกษตรและภาคนอกการเกษตร ซึ่งหลักเกณฑ์ดังกล่าวสามารถแยกพิจารณาได้ดังนี้

(1) ด้านสาธารณูปโภคและสุขภาพ

อนามัย

การดำเนินงานของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นการส่งเสริมด้านอาชีพเกษตรกรรม การให้บริการด้านสาธารณูปโภคต่างๆ มีหน่วยงานอื่นรับผิดชอบอยู่แล้ว เช่น การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท และกรมชลประทาน ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงไม่มีหน้าที่

รับผิดชอบโดยตรง ดังนั้นจากการให้บริการด้านสาธารณูปโภคพบว่าความคิดเห็นของผู้ที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงส่วนใหญ่ได้รับการบริการในระดับน้อย คิดเป็นร้อยละ 61.4 ของผู้ที่เป็นสมาชิก รองลงมาได้ใช้บริการระดับปานกลาง ร้อยละ 22.8 ของผู้ที่เป็นสมาชิก และสำหรับผู้ที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวงส่วนใหญ่ได้รับการบริการในระดับน้อย คิดเป็นร้อยละ 75.7 ของผู้ที่เคยเป็นสมาชิก รองลงมาได้ใช้บริการระดับปานกลาง ร้อยละ 13.5 ของผู้ที่เคยเป็นสมาชิก (ตารางที่ 6)

ตารางที่ 6 การได้รับการบริการด้านสาธารณูปโภคของเกษตรกรในเขตพื้นที่โครงการฯ

(หน่วย : ราย)

ระดับการบริการที่ได้รับ	ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกมาก			ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกน้อย			รวม
	แม่ทาเหนือ	แม่ปูนหลวง	แม่แพะ	หนองหอย	แม่แอ้ไต้	อินทนนท์	
ผู้ที่เป็นสมาชิก							
- มาก	1	2	0	5	2	6	16 (15.8)
- ปานกลาง	0	3	4	5	2	9	23 (22.8)
- น้อย	13	7	17	10	6	9	62 (61.4)
รวม	14	12	21	20	10	24	101 (100.0)
ผู้ที่เคยเป็นสมาชิก							
- มาก	0	1	0	0	2	1	4 (10.8)
- ปานกลาง	0	2	0	1	0	2	5 (13.5)
- น้อย	4	12	3	5	1	3	28 (75.7)
รวม	4	15	3	6	3	6	37 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บ คือ ร้อยละ

ในด้านสุขภาพอนามัยก็เช่นเดียวกัน มีหน่วยงานที่รับผิดชอบหลักก็คือกระทรวงสาธารณสุข โดยมีสถานีอนามัยประจำตำบลเป็นตัวแทนรับผิดชอบอยู่ในพื้นที่ การได้รับการบริการด้านสุขภาพของเกษตรกรในเขตพื้นที่ของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงส่วนใหญ่ได้รับการบริการด้านสุขภาพน้อย กล่าวคือผู้ที่เป็นสมาชิกโครงการหลวง ร้อยละ 57.3 ของผู้ที่เป็นสมาชิก และผู้

ที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวงร้อยละ 57.2 ของผู้ที่เคยเป็นสมาชิก ได้รับการบริการด้านสุขภาพอนามัยน้อย รองลงมาได้รับการบริการด้านสุขภาพอนามัยระดับปานกลาง โดยมีผู้ที่เป็นสมาชิกร้อยละ 33.6 ของผู้ที่เป็นสมาชิกและผู้ที่เคยเป็นสมาชิกร้อยละ 36.7 ของผู้ที่เป็นเคยเป็นสมาชิกได้รับการบริการในระดับปานกลาง (ตารางที่ 7)

ตารางที่ 7 การได้รับบริการด้านอนามัยของเกษตรกรในเขตพื้นที่โครงการฯ

(หน่วย : ราย)

ระดับการบริการที่ได้รับ	ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกมาก			ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกน้อย			รวม
	แม่ทาเหนือ	แม่ปูนหลวง	แม่แพะ	หนองหอย	แม่แอไต้	อินทนนท์	
ผู้ที่เป็สมาชิก							
- มาก	0	1	0	0	6	3	10 (9.1)
- ปานกลาง	1	5	3	7	11	10	37(33.6)
- น้อย	12	9	17	11	2	12	63 (57.3)
รวม	13	15	20	18	19	25	110 (100.0)
ผู้ที่เคยเป็สมาชิก							
- มาก	0	1	0	0	2	0	3 (6.1)
- ปานกลาง	1	4	0	3	7	3	18 (36.7)
- น้อย	3	13	3	3	2	4	28 (57.2)
รวม	4	18	3	6	11	7	49 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บ คือ ร้อยละ

หากพิจารณาถึงผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงในด้านสาธารณสุขโรคและด้านสุขภาพอนามัยของเกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ของศูนย์พัฒนายังถือได้ว่าไม่สัมฤทธิ์ผลและความไม่สัมฤทธิ์ผลนี้ไม่ได้เกิดจากการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงโดยตรงเพราะศูนย์พัฒนาโครงการหลวงไม่ได้รับผิดชอบงานทางด้านนี้โดยตรง

(2) ด้านระดับรายได้ ทรัพย์สินและความเป็นอยู่

การส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงส่วนใหญ่ประสบความสำเร็จ ดังจะเห็นได้จากความสามารถในการทำรายได้ในภาคเกษตรของสมาชิกโครงการหลวงส่วนใหญ่ค่อนข้างสูง ซึ่งถือได้ว่าการส่งเสริมของศูนย์พัฒนาประสบความสำเร็จ

ก. รายได้จากภาคเกษตร

การศึกษาถึงรายได้ของเกษตรกรตัวอย่างซึ่งพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างเกษตรกรที่ยังคงเป็สมาชิกโครงการ และเกษตรกรที่ไม่ได้เป็สมาชิกพบว่า เกษตรกรทั้งสองกลุ่มส่วนใหญ่มีรายได้จากภาคการเกษตรประมาณ 20,001 – 50,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ร้อยละ 33 ของเกษตรกรในแต่ละกลุ่ม) เมื่อพิจารณาเฉพาะกลุ่มที่ยังคงเป็สมาชิกของโครงการซึ่งแบ่งเป็ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนมาก และศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนน้อยพบว่า มีความแตกต่างกันระหว่างรายได้ของเกษตรกรจากทั้ง 2 ศูนย์ฯ กล่าวคือ เกษตรกรที่เป็สมาชิกของศูนย์ฯ ที่มีสมาชิกหมุนเวียนมาก ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 45 ของเกษตรกรในกลุ่ม) มีรายได้อยู่ระหว่าง 20,001 – 50,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในขณะที่เกษตรกรที่เป็สมาชิกของศูนย์ฯ ที่มีสมาชิกหมุนเวียนน้อย ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 43 ของเกษตรกรในกลุ่ม) มีรายได้มากกว่า 100,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ตารางที่ 8)

ตารางที่ 8 รายได้จากภาคการเกษตรของผู้ที่เป็นสมาชิกในปัจจุบัน

(หน่วย : ราย)

ระดับรายได้ (บาท/ครัวเรือน/ปี)	ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียน เข้าออกมาก				ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียน เข้าออกน้อย			
	แม่ทา เหนือ	แม่ปูน หลวง	แม่แพะ	รวม	หนองหอย	แม่แฮใต้	อินทนนท์	รวม
น้อยกว่า 5,000	1	1	0	2 (2.8)	0	1	0	1 (1.4)
5,001 – 10,000	1	1	1	3 (4.2)	0	2	0	2 (2.9)
10,001 – 20,000	8	4	6	18 (25.4)	0	2	2	4 (5.7)
20,001 – 50,000	13	6	13	32 (45.1)	1	8	6	15 (21.4)
50,001 – 100,000	1	5	7	13 (18.3)	5	7	6	18 (25.7)
มากกว่า 100,000	0	3	0	3 (4.2)	16	1	13	30 (42.9)
รวม	24	20	27	71 (100.0)	22	21	27	70 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บคือร้อยละ

ส่วนกลุ่มที่ปัจจุบันไม่ได้เป็นสมาชิกโครงการฯ ส่วนใหญ่มีรายได้อยู่ระหว่าง 20,001 – 50,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในกลุ่มนี้พบว่าเกษตรกรที่เคยเป็นสมาชิกของโครงการที่ปัจจุบันไม่เป็นสมาชิกแล้ว บางส่วนยังคงมีรูปแบบการเพาะปลูกแบบเดิม จึงทำให้ มีรายได้ต่อครัวเรือนต่อปีมากกว่า 100,000 บาท (ประมาณร้อยละ 14) ส่วนเกษตรกรกลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิกของโครงการเลยนั้นแทบจะไม่มีเกษตรกรรายได้ได้รับรายได้มากกว่า 100,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปีเลย

ข. รายได้นอกภาคเกษตร

การหารายได้นอกภาคเกษตรของเกษตรกรทั้งสองกลุ่มนั้น กลุ่มที่เป็นสมาชิกของโครงการมีสัดส่วนผู้ที่หารายได้นอกภาคเกษตรประมาณร้อยละ 52 ในขณะที่กลุ่มที่ไม่เป็นสมาชิกมีสัดส่วนของผู้ที่หารายได้นอกภาคเกษตรถึงร้อยละ 75 (70 ราย จาก 93 ราย) การที่ผู้ที่เป็นสมาชิกของโครงการมีรูปแบบการผลิตที่ต่อเนื่องตลอดทั้งปีจึงทำให้มีสมาชิกเพียงบางส่วนเท่านั้นที่สามารถหารายได้จากนอกภาคเกษตรเมื่อแยกพิจารณาตามศูนย์ฯ ยังพบอีกว่าศูนย์ฯ

ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกน้อย จำนวนเกษตรกรที่ออกไปหารายได้นอกภาคเกษตรมีน้อยกว่าศูนย์ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกมาก แหล่งที่มาของรายได้นอกภาคเกษตรของเกษตรกรตัวอย่างนี้ ที่สำคัญได้แก่ การรับจ้างในภาคเกษตร รองลงมาได้แก่ การรับจ้างนอกภาคเกษตร การค้าขาย และการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน ตามลำดับ เมื่อ

พิจารณาระดับรายได้นอกภาคเกษตรจากทั้ง 2 กลุ่มพบว่า ส่วนใหญ่ของสมาชิก (ร้อยละ 34) ของศูนย์ที่มีสมาชิกหมุนเวียนเข้าออกมาก มีรายได้น้อยกว่า 5,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ในขณะที่สมาชิกของศูนย์ที่มีการหมุนเวียนเข้าออกน้อย ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 28.1) มีรายได้ระหว่าง 20,001 – 50,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (ตารางที่ 9)

ตารางที่ 9 รายได้จากนอกภาคการเกษตรของผู้ที่เป็นสมาชิกในปัจจุบัน

(หน่วย : ราย)

ระดับรายได้ (บาท/ครัวเรือนปี)	ศูนย์ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียน เข้าออกมาก				ศูนย์ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียน เข้าออกน้อย			
	แม่ทา เหนือ	แม่ปูน หลวง	แม่แพะ	รวม	หนองหอย	แม่แฮใต้	อินทนนท์	รวม
น้อยกว่า 5,000	3 (4.11)	1 (1.37)	10 (13.70)	14 (34.15)	1 (1.37)	6 (8.22)	0 (0.00)	7 (21.88)
5,001 – 10,000	2 (2.74)	2 (2.74)	2 (2.74)	6 (14.63)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)	0 (0.00)
10,001 – 20,000	4 (5.48)	1 (1.37)	1 (1.37)	6 (14.63)	2 (2.74)	1 (1.37)	3 (4.11)	6 (18.75)
20,001 – 50,000	1 (1.37)	2 (2.74)	1 (1.37)	4 (9.76)	3 (4.11)	2 (2.74)	4 (5.48)	9 (28.12)
50,001 – 100,000	3 (4.11)	0 (0.00)	3 (4.11)	6 (14.63)	0 (0.00)	2 (2.74)	2 (2.74)	4 (12.50)
มากกว่า 100,000	2 (2.74)	2 (2.74)	1 (1.37)	5 (12.20)	2 (2.74)	1 (1.37)	3 (4.11)	6 (18.75)
รวม	15 (-)	8 (-)	18 (-)	41 (100.00)	8 (-)	12 (-)	12 (-)	32 (100.00)

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : 1. ตัวเลขในวงเล็บคือร้อยละ

- จำนวนตัวอย่างของศูนย์ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนมากมีจำนวนทั้งสิ้น 71 ราย
- จำนวนตัวอย่างของศูนย์ที่สมาชิกมีการหมุนเวียนน้อยมีจำนวนทั้งสิ้น 70 ราย

ค. ทรัพย์สินและความเป็นอยู่

ในด้านทรัพย์สินและความเป็นอยู่ของเกษตรกรในเขตพื้นที่ของศูนย์พัฒนาโครงการหลวง จากการสังเกต และสัมภาษณ์เกษตรกรและเจ้าหน้าที่ของศูนย์พัฒนาโครงการหลวง จะเห็นได้ว่าความเป็นอยู่ของเกษตรกรส่วนใหญ่ดีขึ้น มีทรัพย์สิน

ทั้งที่เป็นทรัพย์สินทางการเกษตรและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น ซึ่งแสดงถึงฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกรส่วนใหญ่หลังจากที่ได้รับการส่งเสริมเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น จึงถือได้ว่าการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงประสบความสำเร็จ

(3) ด้านการศึกษาและการเรียนรู้

หากพิจารณาถึงโอกาสการศึกษาของ บุตรของเกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ศูนย์ฯ โครงการหลวง จากการสังเกตและสอบถามเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ โครงการหลวง หลังจากที่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการหลวง บุตรของเกษตรกรเหล่านี้ได้มีโอกาสเรียน ในชั้นที่สูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ศูนย์พัฒนา โครงการหลวงหนองหอย ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง อินทนนท์ และศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ เพราะ เกษตรกรเหล่านั้นมีรายได้จากการขายพืชผลทางการ เกษตรเหลือพอที่จะส่งลูกไปเรียนโรงเรียนมัธยมใน เขตตัวอำเภอและในเขตตัวเมืองเชียงใหม่ได้

ในส่วนตัวของเกษตรกรเองถึงแม้จะไม่ได้เรียนสูงขึ้น แต่เกษตรกรเหล่านี้ก็มีโอกาสที่จะเรียนรู้เทคโนโลยี วิธีการผลิตการดูแลรักษาผลผลิตเพิ่ม มากขึ้นหลังจากที่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการหลวง สำหรับผู้ที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวงก็เช่นเดียวกัน ในขณะที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงอยู่ก็ได้มีโอกาสเรียนรู้เทคโนโลยี วิธีการผลิต การดูแลรักษาผล ผลิตเพิ่มมากขึ้นเหมือนกัน หลังจากได้มีประสบการณ์ และการดำเนินงานบางครั้งอาจจะมีปัญหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ของศูนย์พัฒนาโครงการหลวง หรืออาจจะมีความไม่ สามารถผลิตได้ตามที่ตนเองต้องการ หรืออาจจะ ด้วยเหตุผลอื่นๆ จึงทำให้เกษตรกรเหล่านี้ต้องออก จากการเป็นสมาชิกโครงการหลวงไปผลิตเองขายให้

กับพ่อค้าคนกลางหรือบางครั้งอาจนำผลผลิตไปขาย เองในตัวเมืองเชียงใหม่

จากการสำรวจจะเห็นได้ว่า การได้รับความรู้ทางการเกษตรของผู้ที่เป็นสมาชิกโครงการ หลวงส่วนใหญ่ร้อยละ 77.0 ของผู้ที่เป็นสมาชิก ได้รับความรู้มากจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการหลวง รองลงมาร้อยละ 20.7 ของผู้ที่เป็นสมาชิก ได้รับความรู้ระดับปานกลาง ส่วนผู้ที่เคยเป็นสมาชิกโครงการ หลวงก็เช่นเดียวกันส่วนใหญ่ร้อยละ 60.3 ของผู้ที่เคย เป็นสมาชิก ได้รับความรู้ทางการเกษตรเป็นอย่างมากเมื่อครั้งยังเป็นสมาชิกโครงการหลวงอยู่ รองลงมา ร้อยละ 32.8 ของผู้ที่เคยเป็นสมาชิก ได้รับความรู้ถึง กล้าวระดับปานกลาง (ตารางที่ 10)

การได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีใหม่ๆ จาก เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงของเกษตรกรที่ เป็นสมาชิกโครงการหลวงส่วนใหญ่ร้อยละ 53.3 ของผู้ ที่เป็นสมาชิก ได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีมากจาก เจ้าหน้าที่โครงการหลวง รองลงมาได้รับการถ่ายทอด น้อย ร้อยละ 29.4 ของผู้ที่เป็นสมาชิก ส่วนในกรณี ของผู้ที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวงในขณะที่ยังเป็น สมาชิกอยู่ส่วนใหญ่ร้อยละ 44.1 ของผู้ที่เคยเป็น สมาชิก ได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีใหม่ๆ น้อย รอง ลงมาเป็นร้อยละ 35.3 ของผู้ที่เคยเป็นสมาชิก ด้รับ การถ่ายทอดมากจากเจ้าหน้าที่ฯ เมื่อครั้งยังเป็น สมาชิกโครงการหลวงอยู่ (ตารางที่ 11)

ตารางที่ 10 การได้รับความรู้ทางการเกษตรของเกษตรกรในเขตพื้นที่โครงการฯ

(หน่วย : ราย)

ระดับความรู้ที่ได้รับ	ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียน เข้าออกมาก			ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียน เข้าออกน้อย			รวม
	แม่ทา เหนือ	แม่ปูน หลวง	แม่แพะ	หนอง หอย	แม่แอ้ ใต้	อิน ทนนท์	
ผู้ที่เป็นสมาชิก							
- มาก	9	11	6	15	15	11	67 (77.0)
- ปานกลาง	4	3	5	2	1	3	18 (20.7)
- น้อย	1	0	1	0	0	0	2 (2.3)
รวม	14	14	12	17	16	14	87 (100.0)
ผู้ที่เคยเป็นสมาชิก							
- มาก	4	13	2	5	7	4	35 (60.3)
- ปานกลาง	1	7	3	1	4	3	19 (32.8)
- น้อย	1	1	2	0	0	0	4 (6.9)
รวม	6	21	7	6	11	7	58 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บ คือ ร้อยละ

ตารางที่ 11 การได้การถ่ายทอดเทคโนโลยีใหม่ๆของเกษตรกรในเขตพื้นที่โครงการฯ

(หน่วย : ราย)

ระดับเทคโนโลยีที่ได้รับ การถ่ายทอด	ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียน เข้าออกมาก			ศูนย์ฯ ที่สมาชิกมีการหมุนเวียน เข้าออกน้อย			รวม
	แม่ทา เหนือ	แม่ปูน หลวง	แม่แพะ	หนอง หอย	แม่แอ้ ใต้	อินทนนท์	
ผู้ที่เป็นสมาชิก							
- มาก	4	4	6	11	7	8	40 (53.3)
- ปานกลาง	1	2	1	3	4	2	13 (17.3)
- น้อย	3	8	2	1	4	4	22 (29.4)
รวม	8	14	9	15	15	14	75 (100.0)
ผู้ที่เคยเป็นสมาชิก							
- มาก	2	4	1	2	3	0	12 (35.3)
- ปานกลาง	0	1	0	1	2	3	7 (20.6)
- น้อย	1	7	1	1	3	2	15 (44.1)
รวม	3	12	2	4	8	5	34 (100.0)

ที่มา : จากการสำรวจ

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บคือ ร้อยละ

จากผลการศึกษายืนยันได้ว่าการที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงเข้าไปส่งเสริมเกษตรกรให้หันมาปลูกพืชทดแทนฝิ่น เกษตรกรในเขตพื้นที่โครงการหลวงได้มีความรู้ ความเข้าใจ มีเทคนิคการผลิตใหม่ๆ เพิ่มมากขึ้น จึงสรุปได้ว่าความสัมฤทธิ์ผลของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงที่เข้าไปดำเนินงานในพื้นที่ มีความสัมฤทธิ์ผลทางด้านการศึกษาเป็นอย่างดี

(4) ด้านการลดเลิกการปลูกฝิ่น ลดพื้นที่การเพาะปลูกพืชชนิดอื่นที่ไม่ได้รับการสนับสนุน และแนวโน้มของผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

การเข้าไปส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่นของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงที่ใช้เป็นตัวอย่างศึกษา ถือได้ว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ทำให้เกษตรกรหันมาปลูกพืชส่งเสริมซึ่งสามารถทำรายได้มากกว่าการปลูกฝิ่น และเป็นพืชที่ปลูกแล้วไม่ติดกฎหมายบ้านเมือง ไม่มีพิษภัยต่อผู้บริโภค ทำให้ประเทศไทยมีพืชผักเมืองหนาวบริโภค ไม่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศ ส่วนพืชชนิดอื่นที่ไม่ได้รับการส่งเสริม เช่น ข้าวไร่ และพืชไร่ชนิดต่างๆ โดยส่วนใหญ่เกษตรกรไม่นิยมปลูกกันแล้วเพราะให้ผลผลิตต่ำและต้องใช้พื้นที่เพาะปลูกมาก และต้องบุกเบิกแผ้วถางป่า ยกเว้นศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ทาและปางตะเอนเมื่อไม่มีโอกาสได้ปลูกพืชโครงการหลวงเพราะโคเวตซ์ที่ศูนย์พัฒนาฯ ได้รับการจัดสรรมาน้อยจึงทำให้เกษตรกรหันไปปลูกพืชไร่ ประกอบกับพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบมากกว่าศูนย์พัฒนาฯ อื่นๆ และเกษตรกรก็มีพื้นที่เพาะปลูกมากอยู่แล้ว โดยที่ไม่ต้องไปบุกเบิกแผ้วถางป่า

ความสัมฤทธิ์ผลของการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงในด้านลดเลิกการปลูกฝิ่น และลดพื้นที่การเพาะปลูกพืชชนิดอื่นที่ไม่ได้รับการสนับสนุน จะเห็นได้ว่ามีความสัมฤทธิ์ผลเป็นอย่างดีโดยเฉพาะการลดเลิกการปลูกฝิ่น และลดการบุกเบิกพื้นที่ป่าซึ่งเกษตรกรให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

สำหรับแนวโน้มของผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ถึงแม้ในภาพรวมที่ผ่านมามีการลดเลิกการ

ปลูกฝิ่น ลดการบุกเบิกแผ้วถางป่า และมีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ซึ่งถือเป็นผลดีต่อสิ่งแวดล้อมและถือว่าการดำเนินงานมีความสัมฤทธิ์ผลก็ตาม แต่การเพาะปลูกพืชส่งเสริมของเกษตรกรทั้งที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงและที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวงจะต้องมีการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีปราบศัตรูพืชชนิดต่างๆ ในปริมาณมากพอสมควร จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่สารเคมีเหล่านี้จะต้องตกค้างในดินและถูกชะล้างลงไปไหลห้วยซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำที่ไหลลงสู่พื้นที่ราบ ซึ่งเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมและเป็นผลกระทบทางด้านลบ ดังนั้นปัญหาดังกล่าวนี้อาจต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน โดยหันมาใช้สารอินทรีย์เพิ่มมากขึ้น เพื่อลดปริมาณการใช้สารเคมีลง

(5) ด้านความยั่งยืนของอาชีพเกษตรกร และภาคนอกเกษตร

จากการศึกษาผลการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงต่างๆ พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ทั้งที่เป็นสมาชิกและที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวงยังให้ความสำคัญกับอาชีพเกษตรกรรมเพราะเห็นว่าเป็นอาชีพที่มีความมั่นคง สามารถสร้างรายได้ ทำให้ความเป็นอยู่ดีขึ้นและส่วนใหญ่ยังคงยืนยันที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมอยู่ นั้นแสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกโครงการหลวงและรับการส่งเสริมให้ปลูกพืชชนิดต่างๆ เพื่อทดแทนฝิ่น และผลประโยชน์ดังกล่าวเป็นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง สำหรับอาชีพนอกภาคการเกษตรโดยส่วนใหญ่ก็เป็นการรับจ้างและการรับจ้างในภาคการเกษตร ซึ่งความคิดเห็นของเกษตรกรเป็นอาชีพที่ไม่มีความมั่นคง และเกษตรกรส่วนใหญ่ก็ไม่อยากที่จะเปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกรรมไปเป็นอาชีพอื่นๆ ที่อยู่นอกภาคเกษตร เพราะไม่มั่นใจในรายได้ที่จะเกิดขึ้น ไม่มีความรู้และไม่มีความถนัดที่จะประกอบอาชีพอื่นที่อยู่ภาคนอกเกษตร

เมื่อเปรียบเทียบระหว่างอาชีพเกษตรกรกับอาชีพนอกภาคเกษตรแล้ว ความคิดเห็นส่วนใหญ่ของเกษตรกรที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงและที่เคยเป็นสมาชิกโครงการหลวงเห็นว่าอาชีพเกษตรกรที่ได้รับ

การส่งเสริมจากศูนย์พัฒนาโครงการหลวงต่างๆ ยังมี ความยั่งยืนมากกว่าอาชีพที่อยู่นอกภาคเกษตร นั้น แสดงให้เห็นว่าการเข้าไปดำเนินงานส่งเสริมเกษตรกร ให้ปลูกพืชทดแทนฝิ่นของศูนย์พัฒนาโครงการหลวง ต่างๆ มีความสัมฤทธิ์ผลเป็นอย่างดี ถึงแม้การส่งเสริม ของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงจะมีผลทำให้เกษตรกร เข้าออกจากการเป็นสมาชิกโครงการหลวงอยู่เป็น ประจำก็ตาม แต่การเข้าออกจากการเป็นสมาชิกของ สมาชิกโครงการหลวงอาจจะด้วยสาเหตุต่างๆ ก็จะมี ยังทำการเพาะปลูกหรือประกอบอาชีพเกษตรกรรมอยู่

การประเมินผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงที่ใช้เป็นตัวอย่างใน การศึกษาโดยวิธี Organization Effectiveness Analysis โดยพิจารณาจากหลักเกณฑ์ในด้าน สาธารณูปโภคและสุขอนามัย ด้านรายได้ ทรัพย์สิน และสภาพความเป็นอยู่ ด้านการศึกษา และการเรียนรู้ ด้านการลดเลิกการปลูกฝิ่น หรือลดพื้นที่การเพาะปลูก พืชที่ไม่ได้รับการสนับสนุน รวมไปถึงแนวโน้มของผล กระทบด้านสิ่งแวดล้อม และด้านความยั่งยืนของ อาชีพเกษตรและอาชีพนอกภาคเกษตร จะเห็นได้ว่า จากหลักเกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วจะ สนับสนุนหรือแสดงผลให้เห็นว่าการเข้าไปส่งเสริมให้ เกษตรกรทั้งที่เป็นสมาชิกโครงการหลวงและที่เคยเป็น สมาชิกโครงการหลวงของศูนย์พัฒนาโครงการหลวง สัมฤทธิ์ผลเป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าการดำเนินงานของ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงจะมีผลต่อการเข้าออกจก การเป็นสมาชิกโครงการหลวงก็ตาม แต่ในภาพรวม แล้วการดำเนินงานดังกล่าวยังถือว่าสัมฤทธิ์ผลอยู่ เพราะการเข้าไปส่งเสริมมีเป้าหมายให้เกษตรกรลด เลิกการปลูกฝิ่น ลดการบุกรุกแผ้วถางป่า และมีรายได้ สามารถยังชีพได้ และการดำเนินงานก็เป็นไปตามเป้าหมาย อย่างไรก็ตามนอกจากจะเป็นไปตามเป้าหมาย แล้วแต่ก็ยังคงก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในแง่สาร เคมีตกค้าง และการปนเปื้อนลงในแหล่งน้ำธรรมชาติ แต่ปัญหาดังกล่าวก็สามารถแก้ไขได้ หากทุกฝ่ายให้ ความร่วมมือและพร้อมใจที่จะแก้ไขปัญหา

5. สรุป

งานวิจัยเรื่อง"ผลกระทบของการดำเนินงานของ ศูนย์พัฒนาต่อสมาชิกภาพของเกษตรกรโครงการ หลวง" มีวัตถุประสงค์ 4 ประการได้แก่ วิเคราะห์การ เปลี่ยนแปลงระบบการผลิตและการตลาดของ เกษตรกร ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของจำนวนและการ ไหลเวียนเข้าออกของสมาชิกโครงการหลวง ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อการเป็นสมาชิกของเกษตรกรและ ประเมินผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานตามเป้าหมาย ของศูนย์พัฒนาของโครงการหลวง

ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์เป็นข้อมูลปฐมภูมิซึ่งได้ จากการรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยใช้แบบสอบถาม และสัมภาษณ์เกษตรกรจำนวน 234 ราย โดยแบ่ง เกษตรกรออกเป็น 3 กลุ่มได้แก่ กลุ่มที่ปัจจุบันยังคง เป็นสมาชิกโครงการหลวง กลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกแต่ ได้ลาออกไปแล้ว และกลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิก เกษตรกรตัวอย่างทั้งหมดอยู่ในเขตพื้นที่ของศูนย์ พัฒนาโครงการหลวง 6 แห่ง ได้แก่ ศูนย์พัฒนาแม่แฮ ใต้ อินทนนท์ และหนองหอย ซึ่งมีสมาชิกหมุนเวียน เข้าออกน้อย และศูนย์พัฒนาแม่ปู้นหลวง แม่ทาเหนือ และแม่แพะ ซึ่งมีสมาชิกหมุนเวียนเข้าออกมาก

การเสนอผลการวิจัยได้จัดแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วน แรกเป็นการเสนอข้อมูลที่สำคัญของประชากรตัวอย่าง และอีกส่วนหนึ่งเป็นการวิเคราะห์ผลการดำเนินงาน ของศูนย์พัฒนาต่อเกษตรกรซึ่งผลการวิจัยมีดังนี้

ผลการวิจัยที่เกี่ยวกับประชากรตัวอย่างพบว่า เกษตรกรตัวอย่างส่วนใหญ่ (ร้อยละ 80) เป็นชาย มี อายุระหว่าง 26 - 45 ปี ระดับการศึกษาสูงสุดไม่เกิน ชั้นประถมศึกษา 4 ส่วนใหญ่มีเชื้อชาติกะเหรี่ยงและไทย โดยมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนระหว่าง 4 - 6 คน ในการเข้าเป็นสมาชิกของศูนย์พัฒนาทั้ง 2 กลุ่มที่มี สมาชิกเข้าออกมากและน้อย พบว่าส่วนใหญ่ได้รับคำ แนะนำจากเจ้าหน้าที่โครงการหลวง โดยมีเหตุผลที่ สำคัญ ได้แก่ ความคาดหวังว่าจะมีรายได้สูงขึ้น ได้รับความสนับสนุนในเรื่องของปัจจัยการผลิต และมีแหล่ง รับซื้อผลผลิตส่วนผู้ที่ลาออกจากการเป็นสมาชิก

ส่วนใหญ่มีเหตุสำคัญได้แก่การที่เกษตรกรไม่สามารถผลิตผลผลิตให้ได้ตามมาตรฐานที่กำหนดและการขาดแรงงานครอบครัวรวมทั้งการออกไปรับจ้างทำงานอื่น

เมื่อพิจารณาจากการประกอบอาชีพพบว่าเกษตรกรตัวอย่างเกือบทั้งหมด (มากกว่าร้อยละ 90) ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลักและในส่วนของผู้ที่ เป็นสมาชิกอยู่ในปัจจุบันส่วนใหญ่มีที่ดินประมาณ 15 ไร่ต่อครัวเรือน มีการปลูกพืชหลายชนิดหมุนเวียนตลอดปีมีทั้งข้าวและพืชไร่ เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลืองและถั่วแดงรวมทั้งผักหลายชนิด สำหรับเกษตรกรที่มีพื้นที่เพาะปลูกขนาดใหญ่จะปลูกไม้ผลและพืชไร่เป็นหลักจากการที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรทำให้รายได้จากภาคการเกษตรเกินกว่าร้อยละ 50 ของรายได้ทั้งหมดของครัวเรือนโดยมีรายได้เฉลี่ยอยู่ระหว่าง 20,001 - 50,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี แต่เมื่อพิจารณาแยกกลุ่มตามการหมุนเวียนเข้าออกของสมาชิกพบว่า กลุ่มที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกน้อยมีรายได้สูงกว่า (ส่วนใหญ่ประมาณ 100,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี) เมื่อพิจารณารายได้นอกการเกษตรเปรียบเทียบระหว่าง 2 กลุ่มดังกล่าวพบว่ากลุ่มที่สมาชิกมีการหมุนเวียนเข้าออกมากมีรายได้น้อยกว่าเช่นกัน และเมื่อเปรียบเทียบผู้ที่ เป็นสมาชิกและผู้ไม่ เป็นสมาชิกพบว่า ผู้ที่เป็นสมาชิกมีจำนวนครัวเรือนที่มีรายได้นอกการเกษตรน้อยกว่าทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่สามารถทำการผลิตได้ตลอดทั้งปี

ในส่วนของรายจ่ายทางการเกษตรมีความแตกต่างกันตามปริมาณการผลิต ซึ่งมีค่าระหว่าง 5,000 - 50,000 บาท ส่วนรายจ่ายนอกการเกษตรไม่แตกต่างกันเท่าใด สำหรับแหล่งเงินทุนทางการเกษตรที่สำคัญ (โดยเฉพาะเกษตรกรที่เป็นสมาชิก) ได้แก่ สถาบันที่เกษตรกรเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งศูนย์ ฯ บางแห่งได้ร่วมกับ ธกส. ในการอำนวยความสะดวกในการจัดหาสินเชื่อและปัจจัยการผลิต (ร้อยละ 63 ของสมาชิกทั้งหมด) สินเชื่อส่วนใหญ่เป็นสินเชื่อระยะสั้นไม่เกิน 1 ปี ยกเว้นเกษตรกรบางรายที่ปลูกไม้ผลระยะเวลาดำเนินการเชื่อประมาณ 5 ปี ในส่วนของทรัพย์สินนั้นซึ่งสมาชิกมีอาชีพหลักทางการเกษตรทรัพย์สินส่วนใหญ่อยู่ในรูปของเครื่องมือและวัสดุการเกษตร อย่างไรก็ตาม

ทรัพย์สินในส่วนที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน เกษตรกรส่วนใหญ่มีอยู่หลายประเภทเกือบทุกครัวเรือน

สำหรับการวิเคราะห์ผลการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาพบว่าในด้านการเปลี่ยนแปลงของจำนวนและการไหลเวียนของสมาชิกในโครงการซึ่งใช้ Logit Model ในการวิเคราะห์ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อจำนวนการไหลเวียนของสมาชิกได้แก่ การมีความมั่นคงในชีวิต การได้รับความรู้จากโครงการ รายได้ที่ได้รับและระดับของการศึกษาหรือเกี่ยวกับการผลิตในระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง และสามารถอธิบายได้ว่าในการลาออกจากการเป็นสมาชิกนั้นเนื่องจากระดับรายได้ที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปหรืออาจลดลงเมื่อเป็นสมาชิก การไม่ได้รับความรู้ทางการผลิตจากเจ้าหน้าที่โครงการหรือไม่สามารถพึ่งพาโครงการได้ รวมทั้งความไม่มั่นใจในชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิก

ความยั่งยืนทางการเกษตรสามารถพิจารณาได้จากรูปแบบของการผลิตและรายได้ทางการเกษตรซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่เห็นว่าอาชีพเกษตรเป็นอาชีพที่ตนถนัด มีความมั่นคงและยืนยันที่จะประกอบอาชีพเกษตรเป็นหลักต่อไปโดยรักษาสถานภาพการเป็นสมาชิกอยู่และเมื่อพิจารณาผลกระทบของการผลิตที่มีต่อสิ่งแวดล้อมพบว่าพื้นที่ดำเนินงานของโครงการทำให้การแผ้วถางป่าลดลง ไม่มีการทำไร่เลื่อนลอย การใช้พื้นที่อยู่ในวงจำกัดประกอบกับการส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้ควบคู่ไปด้วยจึงทำให้เกษตรกรสามารถใช้พื้นที่เพาะปลูกได้ตลอดปี

ในด้านการตลาดกล่าวได้ว่าเกษตรกรสมาชิกโครงการไม่มีปัญหาดังกล่าวแต่อย่างไรเนื่องจากโครงการจะรับซื้อผลผลิตตามปริมาณการผลิตที่ได้ตกลงกันไว้ในราคาประกัน ซึ่งเป็นราคาที่ใกล้เคียงกับราคาตลาดและเป็นราคาที่เกษตรกรพอใจ นอกจากนี้ในบางศูนย์ยังมีบริการห้องเย็นเพื่อเก็บรักษาผลผลิต ฝ่ายตัดบรรจุและขนส่ง และฝ่ายตลาด อย่างไรก็ตามก็มีได้มีการปิดกั้นไม่ให้เกษตรกรจำหน่ายผลผลิตด้วยตนเองจากการศึกษาพบว่าเกษตรกรสมาชิกทั้งหมดจำหน่ายผลผลิตให้กับโครงการและพอใจกับราคาที่ได้รับแม้บางครั้งอาจได้รับราคาต่ำกว่าที่พ่อค้ารับซื้อแต่ใน

ระยะยาวราคาผลผลิตที่ได้รับจากโครงการหลวงดีกว่าแหล่งอื่น

ในปัจจุบันเกษตรกรมีแนวโน้มใช้สารเคมีในการเพาะปลูกมากขึ้น ก่อให้เกิดการตกค้างในดินและแหล่งน้ำซึ่งกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของดินเกี่ยวกับคุณภาพของดินพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 88) เห็นว่าก่อนเข้าเป็นสมาชิกคุณภาพดินอยู่ในระดับที่ต่ำแต่หลังจากเข้าเป็นสมาชิกแล้วมีเกษตรกรที่ยังคงเห็นว่าดินยังคงคุณภาพเดิมอยู่ในสัดส่วนที่ลดลง ซึ่งสอดคล้องกับปริมาณผลผลิตที่ได้รับซึ่งส่วนใหญ่เห็นว่าระดับของผลผลิตลดลง แม้ว่าเกษตรกรที่เข้าโครงการจะมีการใช้สารเคมีเพิ่มมากขึ้นแต่พบมีการใช้สารเคมีโดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในสัดส่วนที่มากขึ้น (ก่อนเป็นสมาชิกร้อยละ 43 เมื่อเป็นสมาชิกสัดส่วนดังกล่าวเพิ่มเป็นร้อยละ 96) ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับความรู้ในเรื่องการใช้สารเคมีจากเจ้าหน้าที่ศูนย์เมื่อพิจารณาจากงานด้านสาธารณสุขโรค การอนามัยและการศึกษาแล้ว การให้บริการดังกล่าวมีหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงอยู่แล้วในทุกศูนย์ แต่การให้บริการดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากการมีศูนย์ของโครงการหลวงเกิดขึ้นมาก่อนจึงมีงานบริการด้านอื่นตามมาซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ก็ได้รับบริการเหล่านี้ รวมทั้งผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเป็นผลกระทบโดยตรงต่อความมั่นคงในชีวิตที่มีต่อสมาชิก

การดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ของศูนย์พบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นได้แก่ การขาดแคลนบุคลากรซึ่งนับวันพื้นที่รับผิดชอบงานจะขยายออกไปมากขึ้น งบประมาณที่มีอยู่ค่อนข้างจำกัดไม่ทันกับการขยายงาน การค้างชำระหนี้ของเกษตรกรซึ่งเจ้าหน้าที่เห็นว่าสาเหตุของปัญหาดังกล่าวเป็นเพราะเกษตรกรขาดความรับผิดชอบในขณะที่บางรายไม่ยอมรับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ทำให้ผลผลิตที่ได้ไม่เป็นไปตามเป้าหมาย และมีปัญหาที่เกษตรกรบางส่วนไม่เข้าเป็นสมาชิกเนื่องจากยังไม่เข้าใจระบบการปฏิบัติงานของ ธ.ก.ส แม้ว่าโดยหลักการแล้วจะอำนวยความสะดวกให้แก่เกษตรกรโดยตรงซึ่งเจ้าหน้าที่เห็นว่าต้องมีการชี้แจงและใช้ระยะเวลาพอสมควรที่จะชักจูงให้เข้ามา

เป็นสมาชิกในขณะเดียวกัน ธ.ก.ส ต้องปรับระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดและวัฒนธรรมของเกษตรกรในพื้นที่ด้วย

6. ข้อเสนอแนะ

จากการที่เกษตรกรได้เข้าเป็นสมาชิกโครงการหลวงทำให้เกษตรกรได้รับโอกาสต่างๆ ในการประกอบอาชีพการเกษตรมากขึ้น มีความมั่นคงในอาชีพและรายได้มากขึ้น ได้เรียนรู้ในด้านต่างๆ บริการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐาน การศึกษาและสาธารณสุขซึ่งหมายถึงคุณภาพชีวิต สังคมและสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น ในขณะเดียวกันก็เกิดผลดีแก่เกษตรกรที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของโครงการอีกด้วยซึ่งจะเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรรายอื่นๆ เข้ามาเป็นสมาชิกและคงอาชีพการเกษตรไว้ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจจากการประกอบอาชีพเกษตรจะเป็นเกราะป้องกันปัญหาสังคมที่อาจเกิดขึ้นได้โดยเฉพาะในพื้นที่สูง การดำเนินงานต่างๆ ของศูนย์พัฒนายังมีปัญหายูบย่างและเพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการขยายขอบเขตของพื้นที่งานในอนาคตจึงมีข้อเสนอแนะที่ได้แนวทางจากผลการศึกษาดังนี้

(1) จัดฝึกอบรมความรู้ให้เกษตรกรสมาชิกในด้านการผลิตและการตลาดขั้นพื้นฐาน เช่น การบันทึกข้อมูลและการทำบัญชีฟาร์ม และการวางแผนการผลิตเบื้องต้น เพื่อให้สามารถตัดสินใจในการประกอบอาชีพการเกษตรด้วยตนเองได้ในระดับหนึ่งและเป็นการปลูกจิตสำนึกให้มีความรับผิดชอบมากขึ้น

(2) ส่งเสริมให้เกษตรกรสมาชิกทำการแปรรูปผลผลิตเบื้องต้น โดยเฉพาะการผลิตในส่วนที่เกินโควตาเพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าให้สูงขึ้น และส่งเสริมให้ประกอบอาชีพเสริมที่ใช้แรงงานน้อยหรือใช้เวลานอกเหนือจากการประกอบอาชีพตามปกติเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ของครัวเรือน

(3) สนับสนุนให้ทำการเกษตรโดยใช้สารอินทรีย์และลดการใช้สารเคมี และคำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและชุมชน ทั้งนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่

(4) ส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมกันวางแผนการผลิต การตลาดนอกเหนือจากที่กำหนดโดยศูนย์พัฒนา ร่วมปรึกษาหารือปัญหาต่างๆ ของเกษตรกรรวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ในหมู่สมาชิก ขณะเดียวกันก็เป็นการควบคุมกันเองไปในตัว โดยเฉพาะการรวมกันเป็นกลุ่มย่อยที่มีระบบการผลิตและปัจจัยข้อจำกัดที่คล้ายกัน ส่วนการรวมกลุ่มใหญ่เพื่อร่วมปลูกฝังจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อตนเอง และสังคม สิ่งแวดล้อม

6.1 ข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับการดำเนินงานของศูนย์พัฒนา มีหลายประการได้แก่

(1) ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากรและงบประมาณ คือ ลักษณะของปัญหาที่หลากหลาย หน่วยงานส่วนใหญ่ประสบอยู่รวมทั้งของศูนย์พัฒนาด้วย การเพิ่มบุคลากรและงบประมาณเป็นสิ่งจำเป็น ขณะเดียวกันการยกระดับคุณภาพและขีดความสามารถในการทำงานของบุคลากรมีความสำคัญอย่างยิ่งโดยเฉพาะด้านการจัดการฝึกอบรมทางวิชาการด้านต่างๆ ให้แก่บุคลากรทั้งในส่วนของงานรับผิดชอบและนอกเหนือ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดวิสัยทัศน์และความสามารถขยายเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นๆ ได้

(2) การให้สินเชื่อการเกษตรซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของระบบการผลิตของเกษตรกรโดยเฉพาะ ธ.ก.ส. ซึ่งมีกฎระเบียบต่างๆ โดยเฉพาะงานเอกสารและระยะเวลาการพิจารณา เกษตรกรบางส่วนที่มีฐานะด้อยทางเศรษฐกิจและการศึกษา จะเข้าใจได้ยากและบางส่วนไม่สามารถรับได้ จึงต้องมีการปรับปรุงในส่วนนี้ให้ยืดหยุ่นมากขึ้น เพื่อให้เกษตรกรสามารถช่วยตัวเองและชำระคืนได้รวมทั้งการมีทัศนคติที่ดีต่อสถาบันการเงินอีกด้วย ในส่วนนี้เจ้าหน้าที่ของศูนย์และ ธ.ก.ส. ต้องร่วมกันแก้ไข

(3) ในปัจจุบันมีหลายหน่วยงานโดยเฉพาะงานทางด้านความมั่นคง สาธารณสุขและการศึกษาได้เข้าไปขยายงานในเขตพื้นที่ของศูนย์พัฒนา ซึ่งต้องให้ความร่วมมือและประสานงานกัน ซึ่งเป็นการเพิ่มภาระงานแก่เจ้าหน้าที่ศูนย์ การประสานงาน การให้ข้อมูลสนับสนุนและให้คำปรึกษาเป็นสิ่งจำเป็นและสามารถ

กระทำได้ แต่ไม่จำเป็นที่เจ้าหน้าที่จะต้องเข้าไปร่วมดำเนินการด้วย เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านบุคลากรและแรงงาน

6.2 ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายการดำเนินงานของโครงการหลวง

(1) สนับสนุนให้มีการผลิตผลผลิตเฉพาะที่มีความได้เปรียบเชิงเศรษฐกิจเท่านั้นและเป็นการผลิตที่ไม่สามารถผลิตได้ในพื้นที่อื่น

(2) มีการวางแผนการผลิตและการตลาดในระยะยาวให้สอดคล้องกับความสามารถในการขยายการผลิตของเกษตรกรและความต้องการของตลาดที่มากขึ้น

(3) ขยายการตลาดและประสานความร่วมมือกับบุคคลอื่นมากขึ้นโดยเฉพาะกิจการทางการตลาดในเรื่องเกี่ยวกับการซื้อขายและแลกเปลี่ยนสินค้า การแปรรูปและการจำหน่ายซึ่งมีข้อได้เปรียบอยู่แล้วในชื่อเสียงผลิตภัณฑ์ของโครงการหลวงที่เป็นที่ยอมรับ การติดต่อกับภาคเอกชนที่ต้องการใช้วัตถุดิบเฉพาะที่มีคุณภาพ หรือบางหน่วยงานของรัฐเช่น โรงพยาบาลที่ต้องการผลผลิตที่มีคุณภาพรองลงมาจะเป็นแหล่งรองรับผลผลิตจากโครงการหลวงได้เป็นอย่างดี

(4) จัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นในพื้นที่ให้เพียงพอ เช่น ห้องเย็น รถบรรทุกผลผลิต เครื่องมือและวัสดุ การแบ่งชั้นคุณภาพและการบรรจุหีบห่อยังคงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

(5) โครงการหลวงมีบุคลากรอยู่หลายฝ่ายที่รับผิดชอบงานด้านต่างๆ ซึ่งบางครั้งอาจเกิดปัญหาเรื่องการประสานงานไม่ดีเท่าที่ควร มาตรฐานทางความคิดของงานอาจแตกต่างกัน โดยเฉพาะงานด้านตลาดในส่วนที่เกี่ยวกับมาตรฐานของผลผลิตของแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่ตรงกันทำให้เกิดปัญหาการยอมรับผลิตภัณฑ์และการกำหนดราคา ดังนั้นควรมีการกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์ที่ชัดเจนเพื่อให้ทุกฝ่ายสามารถนำไปปฏิบัติได้ตรงกัน

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากเป้าหมายและผลการดำเนินงานของโครงการหลวงโดยทั่วไปแล้ว นับว่าประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง ยังมีข้อวิจารณ์

เกี่ยวกับแนวนโยบายการดำเนินงานที่เห็นว่ายังคงเป็นจุดอ่อนอยู่ กล่าวคือ ในแนวคิดเบื้องต้นในการจัดหาทรัพยากรต่าง ๆ สำหรับการผลิตให้เกษตรกรเท่าที่จะทำได้อาจทำให้เกษตรกรมีทัศนคติของการเป็นผู้รับซึ่งจะคอยแต่รับความช่วยเหลือจากโครงการมากกว่าคิดพึ่งพาและการตัดสินใจด้วยตนเอง โดยมีโครงการหลวงเป็นผู้สนับสนุนและแนะนำ ดังจะเห็นได้จากเหตุ

ผลของการเข้าเป็นสมาชิกโครงการหลวงส่วนใหญ่เป็นเพราะต้องการได้รับความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ และการคาดหวังที่จะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมากกว่าการได้รับโอกาสต่าง ๆ ในการประกอบอาชีพ การปลูกฝังทัศนคติและจิตสำนึกและกำหนดแนวปฏิบัติที่ชัดเจนเป็นความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาองค์กรและการดำเนินงานของโครงการหลวง

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. 2538. โครงการหลวง. กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม กลุ่มประชาอาสาเพื่อสนับสนุนโครงการหลวง. รายงานผลการปฏิบัติงานกลุ่มประชาอาสาเพื่อสนับสนุนโครงการหลวง พ.ศ 2529 - 2536 .
- กลุ่มประชาอาสาเพื่อสนับสนุนโครงการหลวง. รายงานผลการปฏิบัติงานกลุ่มประชาอาสาเพื่อสนับสนุนโครงการหลวง พ.ศ 2533 - 2538 .
- คณะทำงานป้องกันและแก้ไขปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดในพื้นที่โครงการหลวง จ. เชียงใหม่. แผนป้องกันและแก้ไขปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดในพื้นที่โครงการหลวง พ.ศ 2536 - 2539.
- คณะพยาบาลศาสตร์และงานพัฒนาการศึกษาและสังคม ฝ่ายพัฒนา. 2540 โครงการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของประชาชนในพื้นที่ปฏิบัติงานโครงการหลวง. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และโครงการหลวง.
- งานพัฒนาและสาธารณสุขมูลนิธิโครงการหลวง และ Narcotic affairs section. รายงานแนวโน้มการใช้สารเสพติดในชุมชนชาวเขา 1992 - 1993.
- จรรยา สระมัจฉา. 2539. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดบนพื้นที่สูงของอาสาสมัครป้องกันฝ่ายพลเรือน : กรณีศึกษาพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่แฮ กิ่งอำเภอแม่วาง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉลอง โชติกะคาม. 2538. การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและความมั่นคงของชาติ.
- ชาติร์ โอภาส และอำไพ ชนะกอก. การสำรวจข้อมูลจำเป็นพื้นฐานของประชาชนในเขตพื้นที่ปฏิบัติงานโครงการหลวง หมู่ 7 บ้านสะงะเี ต. ศรีดอนมูล อ. เชียงแสน จ. เชียงราย. มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย.
- ดรุณี ทายะติ และพรพรรณ ทรัพย์ไพบูลย์กิจ. 2539. การสำรวจข้อมูลจำเป็นพื้นฐานของประชาชนในเขตพื้นที่ปฏิบัติงานโครงการแกน้อย ต. เมืองนะ อ. เชียงดาว จ. เชียงใหม่. มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย.
- ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ อารี วิบูลย์พงศ์ และวราพรรณ วิรุฬหศิริ. 2532. การวิเคราะห์ความยั่งยืนในเชิงเศรษฐศาสตร์ของระบบเกษตรบนที่สูง : กรณีศึกษา หมู่บ้านผานกกก อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- นรินทร์ เรื่องกิตติยัตย. 2539. บทบาทของโครงการหลวงที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ของ
ชาวเขา ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านหนองหอยใหม่ ต.แม่แรม อ.แม่ริม จ.เชียงใหม่.
- ฝ่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2537. การศึกษาความยั่งยืนของระบบเกษตรที่สูง. สถาบันวิจัยเพื่อ
พัฒนาแห่งประเทศไทย
- ฝ่ายพัฒนามูลนิธิโครงการหลวง. 2541. รายงานประจำปี 2541 : ผลการดำเนินงานประจำปีงบประมาณ พ.ศ
2541.
- ฝ่ายแผนงาน กองพัฒนาเกษตรที่สูง. 2542. แผนปฏิบัติงานประจำปีงบประมาณ 2542 ของศูนย์พัฒนาโครง
การหลวงแม่แย
- ภรณ์ (กิริติบุตร) มหานนท์. การประเมินประสิทธิผลขององค์การ. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร
ศาสตร์.
- มูลนิธิโครงการหลวง. 2539. รายงานผลการวิจัยโครงการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตฝัก 8
ตระกูล.
- มูลนิธิโครงการหลวง ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงปางตะ (แม่แพะ). 2541. รายงานประจำปี 2541.
- มูลนิธิโครงการหลวง (Royal Project). 2538. เอกสารจัดพิมพ์เนื่องในงานดอยคำโครงการหลวงครั้งที่ 6
ระหว่างวันที่ 20 - 22 ม.ค 2538.
- วราพรรณ วิรุฬหตรี. 2531. การวิเคราะห์ความยั่งยืนในเชิงเศรษฐศาสตร์ของระบบเกษตรบนที่สูง : กรณี
ศึกษา หมู่บ้านผานกกก อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. -วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิชา สังขรัตน์. ความยั่งยืนกับการพัฒนาเศรษฐกิจไทย. ดอกเบี๋ย 14 , 170 (สิงหาคม 2538) : 93 - 98.
- ศรพร กิตติการกุล. 2532. การวิเคราะห์ประสิทธิภาพการผลิตการเกษตรบนที่สูง กรณีศึกษาโครงการหลวง
อ่างขางและโครงการหลวงอินทนนท์
- ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงปางตะ (แม่แพะ). 2542. รายงานประจำปี 2542.
- ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่ปู้หลวง อ. เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย. 2542. สรุปผลการดำเนินงานประจำปี 2542
(ต.ค 41 - ก.ย 2542).
- สุพรรณ ไชยเฉพาะ. 2541. การยอมรับของเกษตรกรต่อการส่งเสริมการปลูกฝักและไม้ดอกของโครง
การหลวงอินทนนท์ อ.จอมทอง จ. เชียงใหม่. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต(เกษตรศาสตร์)
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- Hanushek, E. A., and J.E. Jackson. **Statistical Methods for Social Scientists**. New York:
Academic Press, 1979.
- Harper, J.K., M.E. Rister, J.W. Mjelde, B.M. Drees and M.O. Way, Factors Influencing the Adoption of
Insect Management Technology. **Amer.J.Agr.Econ.**72 (1990) : 998-1005.
- Judge, G.G, W.E. Griffiths, R.C. Hill and T.C. Lec. **The Theory and Practice of Econometric**. New York :
John Wiley and Sons, 1980.
- Maddala, G.S. **Limited Dependent and Qualitative Variables in Econometrics**. New York :
Cambridge University Press, 1989.
- Pindyck, S.R., and D.L. Rubinfeld. **Econometric Model and Econometric Forecase**. Singapore, Mc Graw-
Hill, 1981.

Sriboonchitta, Songsak. 1989. **Possibility of Increasing Sustainability of Agricultural Systems via Technical Efficiency Improvement : A Case of Pha Nok Kok Village.** Multiple Cropping Centre. Faculty of Agriculture. Chiang Mai University.

Sriboonchitta, S., A. Wiboonpongse, D. Jesdapipat, and P. Gympantasiri. **An Agro-Socio-Economic Evaluation of Opium Replacement Crops for the Highlands : Main Report.** Chiang Mai : The Social Research Institute, Chiang Mai University, 1988.

□□ □□ □□ □□ □□ □□ □□ □□ □□